

Marek Picha, Dagmar Pichová: *100 myšlenkových experimentů ve filozofii*
Praha: dybbuk 2013, 191 strán

Jeden zo spôsobov, ktorým môžeme bežnému človeku priblížiť druh činnosti, ktorej sa filozofi bežne vo svojom čase venujú, môže spočívať v tom, že takejto osobe uvedieme príklad typického filozofického argumentu alebo ... určitého filozofického myšlienkového experimentu. Nedávny knižný produkt Mareka Pichu a Dagmar Pichovej prináša veľa zaujímavých myšlienkových experimentov z bohatého spektra filozofických disciplín – počnúc metafyzikou, epistemológiou, či etikou, pokračujúc teóriou konania, metodológiou vedy, filozofiou náboženstva, filozofiou mysle, a končiac filozofiou umenia, či sémantikou. Autori v tejto práci približujú súbor myšlienkových „dobrodružstiev“, ktoré majú potenciál zaujať širšiu čitateľskú obec, nielen tú filozoficky zainteresovanú.

Nie je to tak dávno, čo jeden zo spoluautorov, Marek Picha, prišiel na knižný trh s vydarenou publikáciou *Kdyby chyby: epistemologie myšlenkových experimentů* (pozri Picha 2011). Išlo o prácu, v ktorej venoval priestor širšiemu spektru otázok súvisiacich s definičným vymedzením myšlienkových experimentov, ich klasifikáciou či s ich epistemickým posudzovaním, resp. hodnotením. Nová kniha *100 myšlenkových experimentů ve filozofii* z pera manželov Pichovcov predstavuje nielen vhodný a prakticky orientovaný doplnok predchádzajúcej práce, ale aj samostatnú zbierku príkladov, doplnených o stručné uvedenie do tejto filozofickej metódy. Ako autori už v Predhovore deklarujú, ich kniha je určená „širokému publiku“.

Kniha má okrem Predhovoru a stovky príkladov filozofických myšlienkových experimentov aj rozsiahlejší úvod, v ktorom sa autori pokúšajú vymedziť aspoň niektoré základné charakteristiky ich prístupu k myšlienkovým experimentom a princípy, ktoré stoja v pozadí ich analýz. Knihu navyše dopĺňajú hneď tri druhy registrov – tematický, menný (autorský) i názvový – čo výrazne uľahčuje vyhľadávanie myšlienkových experimentov podľa preferovaného kľúča. Jednotlivé experimenty však v knihe nasledujú v abecednom poradí podľa mien ich autorov – počnúc Akvinského „Kanibalmi“ až po Ziffov „Zreteľný príklad“. Každý jeden myšlienkový experiment je vtesnaný na jednu až dve strany. Expozícia predstavených experimentov zahŕňa jednak stručný úryvok z diela daného filozofa spolu s úplným bibliografickým odkazom na prácu, v ktorej sa myšlienkový experiment vyskytol, jednak jeho rekonštrukciu podľa schémy, ktorú Dagmar a Marek Pichovci v úvode vysvetľujú.

Autori knihy *100 myšlenkových experimentů ve filozofii* myšlienkové experimenty vymedzujú ako „*soubory pokynů určujících, co si představit, chceme-li něco zjistit*“ (s. 12). Aj keď uvedené vymedzenie ďalej charakterizujú a špecifikujú, a teda vysvetľujú, akú úlohu v tomto druhu filozofickej činnosti (a jej produktov) zohráva predstavivosť a zameranosť na cieľ, predsa len sa zdá byť toto ich vymedzenie širšie, než zrejme sami zamýšľali. Keď totiž neskôr špecifikujú, ktorý druh myšlienkových činností a ich produktov *nebudú považovať* za myšlienkové experimenty (pozri s. 15–23), nájdeme na ich zozname tri kategórie entít: *všeobecné argumenty, reálne psychologické experimenty a úvahy o predstavivosti*. V prípade niektorých všeobecných argumentov, medzi ktoré zaraďujú napríklad Pascalovu slávnu stávkou o existencii Boha alebo aj Zenónovu apóriu letiaceho šípku, ale aj v prípade niektorých úvah o predstavivosti (napríklad Nagelovej filozofickej úvahy o tom, čo by znamenalo mať skúsenosť ako netopier), by tieto príklady spĺňali ich (definičné) vymedzenie. Ich dodatočné spresnenia a ilustrácie príkladov však majú naznačiť, že status myšlienkových experimentov majú mať len tie úvahy, v ktorých sa (i) vyžaduje vybavenie si konkrétnych detailov či scén predstavenej situácie; a (ii) cieľom predstavenia si určitej situácie je zistenie týkajúce sa tejto situácie, nie našej predstavivosti.

V tejto súvislosti sa musím priznať, že ma autori príliš nepresvedčili. Nejde v žiadnom prípade o to, že by som nerešpektoval ich právo zvoliť si určité obmedzenia, umožňujúce vyselektovanie niektorých filozofických úvah a argumentov ako myšlienkových experimentov. Skôr ide o to, že ich obmedzujúce podmienky sú príliš vágne. Napríklad pokiaľ ide o prvé obmedzenie, môžeme povedať, že a) niektoré konkrétne detaily predstavovanej situácie sú sekundárne z hľadiska informácie, ktorú má myšlienkový experiment sprostredkovať (čoho sú si napokon aj oni sami vedomí – pozri napríklad Thomsonovej príklad Problému transplantácie, ktorý autori analyzujú v úvodnej časti: s. 27–28); ďalej, že b) rozdiel medzi konkrétnymi detailmi opisu predstavovanej situácie a nejakým všeobecnejším opisom (všeobecným argumentom) je skôr mierou stupňa, a nie kvalitatívneho rozdielu. Navyše, pokiaľ ide o druhé špecifické obmedzenie, môžeme si všimnúť, že c) zistenia vzťahujúce sa na našu predstavivosť, a s ňou súvisiace presvedčenia, môžu byť v určitých prípadoch aj zaujímavou informáciou o svete, ktorého súčasťou sú okrem iného aj naše predstavy a spôsoby ich generovania či ďalšieho spracovania.

Nejde teda o to, že by sme odmietali výber predstavených myšlienkových situácií na základe nejakých kritérií, alebo že by sme videli problém v nešpecifikovanej selektívnosti; skôr tu narážame na problém veľmi hrubých kritérií, ktoré umožňujú interpretovať ako myšlienkové experimenty aj také úvahy, ktoré autori za také považovať nechcú.

Pokiaľ však ide o návrh rekonštruovať myšlienkové experimenty podľa schémy, ktorú autori prezentujú (a ktorá bola predstavená už v práci Picha 2011), môžeme oceniť ich návrh z hľadiska vyváženosti kombinácie ideálov jednoduchosti, zrozumiteľnosti i transparentnosti. Autori v úvode práce približujú trojstupňovú analýzu jednotlivých príkladov.

V prvom kroku analýzy formulujú tzv. *destilát* myšlienkového experimentu. Ide o predstavenie hypotetickej (prípadne už realizovanej) situácie, v ktorej sa menia okolnosti *obvyklého priebehu* i *upraveného priebehu*. Obvyklý priebeh je charakterizovaný pomocou dvojice (pojmov) *vstupnej konštelácie* a *výstupnej konštelácie*, zatiaľ čo upravený priebeh pomocou dvojice (pojmov) *upravenej konštelácie* a *záveru*. Aby sme si uvedené rozlíšenia ilustrovali, pozrime sa na destilát myšlienkového experimentu Descartesovho Klamúceho démona, ktorý (na s. 51) autori približujú týmito vymedzeniami:

Obvyklý priebeh predstavenej situácie, ktorú Descartes opisuje vo svojich *Meditáciách o prvej filozofii*, reprezentuje v ich priblížení vstupná konštelácia „*menej mocný klamúci démon*“ a výstupná konštelácia charakterizovaná spojením „*nemôže klamať o niektorých mentálnych obsahoch*“. Upravená konštelácia upraveného priebehu je zase vyjadrená podmienkou „*veľmi mocný klamúci démon*“ a záver vyjadruje spojenie „*nemôže klamať o existencii klamaného subjektu*“. Obvyklý priebeh tak reprezentuje dvojica konštelácií *menej mocný klamúci démon – nemôže klamať o niektorých mentálnych obsahoch*, a upravený priebeh zase dvojica *veľmi mocný klamúci démon – nemôže klamať o existencii klamaného subjektu*.

Problémom tohto konkrétneho príkladu je však to, že úryvok z Descartesa, ktorý mu predchádza, neobsahuje časť textu, z ktorej by sme mohli „vydestilovať“ východiskovú situáciu s tzv. *menej mocným klamúcim démonom*. Jediná pomyselná situácia, na ktorú Descartesov úryvok odkazuje, je situácia s démonom, ktorý je „*nesmírně mocný a lstivý*“, teda situácia odkazujúca na tzv. *upravený priebeh príbehu*.

Ak by sme si zvolili slovník teórie množín (čo autori práce nerobia), tak vstupnú a výstupnú konšteláciu obvyklého priebehu (určitej situácie), ako aj upravenú konšteláciu a záver upraveného priebehu (situácie) by sme mohli označiť za určitú konceptuálnu (myšlienkovú) funkciu, kde argumentu funkcie zodpovedá jej vstupná konštelácia, resp. upravená konštelácia (v prípade upraveného priebehu) a hodnote funkcie zase výstupná konštelácia, resp. záver (v prípade upraveného priebehu). Ak by sme to trochu zjednodušili, mohli by sme povedať, že jedným z cieľov myšlienkového experimentu môže byť overenie toho, či ide o funkciu s konštantným priebehom hodnôt pre rôzne argumenty.

Druhý krok analýzy, ktorú pri rekonštrukcii myšlienkových experimentov autori ponúkajú, predstavuje formulácia *princípu*, ktorý má reprezentovať „*zobecnění závěru získaného promyšlením scénáře*“ (s. 29). Autori čitateľa upo-

zorňujú na úskalia tohto kroku, pretože si vyžaduje určité zovšeobecnenie, ktoré nemusí byť explicitne vyjadrené v pôvodnom zdroji experimentu a pripúšťa viacero „stupňov“ všeobecnosti. V prípade Descartesovho Klamúceho démona má princíp túto podobu: „Najmocnejší klamavý démon by nemohl klamať o všetom“ (s. 51). Ide o princíp, ktorý zovšeobecňuje informáciu obsiahnutú v danom myšlienkovom experimente – že totiž ak by aj naše poznávacie schopnosti boli vystavené klamaniu zo strany Descartesovho démona, niektoré naše presvedčenia by boli voči tomu rezistentné.

Napokon, posledný, tretí krok predstavuje vyjadrenie určitej filozofickej *tézy*, ktorú má daná myšlienková úvaha *podporiť* alebo *vyvrátiť*. Ide o krok, ktorý zachytáva filozofický účel daného experimentu. Myšlienkový experiment tak má potenciál určitú filozofickú tézu buď *pozitívne podporiť* (zdôvodniť) alebo *spochybniť* (vyvrátiť). Napríklad, tézu Descartesovho myšlienkového experimentu s klamúcim démonom autori vyjadrujú tvrdením „Skepticizmus je chybný“ (s. 51). Keď to zhrnieme, môžeme spolu s autormi povedať, že každý myšlienkový experiment predstavuje nejakú *prípadovú štúdiu* (s. 23), ktorá má podporiť určité filozofické tvrdenie.

Keďže autori ešte v úvode deklarujú, že ich „analýzy jsou míněny pouze jako vodítka, jako interpretační pomůcky“, a tiež že „všechny rozborů jsou samozřejmě revidovatelné ...“ (s. 32), ťažko im možno určité zjednodušenia v ich analýzach vyčítať. Ak by im totiž išlo o ambíciu detailne priblížiť jednotlivé myšlienkové experimenty spolu s ich širším filozofickým pozadím a diskusiou, táto kniha by takýto cieľ nenaplnila. Keďže však zámerom autorov bolo priblíženie základných zdrojov a schém množstva zaujímavých filozofických experimentov, potom môžeme konštatovať, že tento zámer sa v uvedenej publikácii podarilo naplniť. Je síce pravdou, že v prípade niektorých hypotetických experimentov by som privítal uvedenie širšieho textového (filozofického) kontextu (napríklad v prípade Frankfurtovho „Dobrovoľne závislého“ či Parfitovho „Napraveného nobelistu“), no o väčšine vybraných myšlienkových experimentov možno povedať, že sa im ich podarilo zrozumiteľne a jednoducho priblížiť.

V práci tak možno nájsť exemplárne formulácie viacerých známych i menej známych filozofických experimentov, a to ako z antickej, stredovekej i novovekej filozofickej tradície, tak aj z prostredia analytickej filozofie 20. storočia. Nájdeme v nej rovnako Zenónovho Achilla a korytnačku, ako aj Gaunillov Stratený ostrov, Lockovho Dobrovoľného väzňa, Kantov Apriórny priestor, Russellovu Päťminútovú hypotézu, Quinovho Gavagaia a množstvo ďalších príkladov.

Aj keď autori zrejme nemali ambíciu, aby sa ich publikácia stala úvodom do filozofie myšlienkových experimentov, predsa len sa im podarilo predložiť veľmi cennú zásobárňu filozofických úvah a argumentov, ktoré pracujú s predstavaním si hypotetických (myšlienkových) experimentov. Ich práca môže slúžiť

ako vhodná didaktická pomôcka na vyhľadávanie a rekonštrukciu mnohých myšlienkových experimentov, predovšetkým v úvodných kurzoch do filozofickej metodológie, teórie argumentácie, či filozofie myšlienkových experimentov. Na druhej strane, aj širšia čitateľská obec dostáva do rúk prácu, ktorá ju môže príjemne prekvapiť i pobaviť príkladmi úvah, ktorými filozofi vyplňajú svoj čas.

Lukáš Bielik

bielikluc@yahoo.com

Literatúra

PICHA, M. (2011): *Kdyby chyby: epistemologie myšlenkových experimentů*. Nakladatelství Olomouc.

David Shoemaker: *Personal Identity and Ethics: A Brief Introduction*
Ontario: Broadview Press 2009, 296 pages

In his book *Personal Identity and Ethics – A Brief Introduction*, David Shoemaker presents a uniquely comprehensive treatment of the relationship between personal identity and identity-related ethical concerns. The author proceeds in a clear and reader-friendly manner, starting with the definitions of the key concepts in the field, going on to particular theories of personal identity and their connections to several practical concerns, and concluding with methodological issues of a higher level of abstraction.

The general strategy of the book is to see whether certain concerns that have traditionally been taken to presuppose the concept of personal identity (such as responsibility, distributive justice, compensation, etc.) can be (and need to be) justified by a theory of personal identity, and which theory, if any, can do the job. If successful, such a theory would cohere with our intuitions about when the practical concerns are justified and propose a criterion of personal identity which would *explain why* the concerns are justified. Of course, some of our intuitions about the appropriateness of the practical concerns may have to be revised if they turn out to be inconsistent with what is in the course of the investigation identified as the theory of personal identity with the greatest explanatory power. What is sought, then, is a *reflective equilibrium* between our intuitions about identity-related practical concerns and theories of personal identity.

The book is divided into eight chapters in two parts. The first part focuses on the role of personal identity in *self-regarding* ethics, covering practical issues which include the possibility of immortality and the rationality of anticipation